

Юрій Щербяк
*доктор педагогічних наук,
професор кафедри інформаційної та соціокультурної діяльності
Західноукраїнський національний університет (Тернопіль)*

НАУКОВО-ПЕДАГОГІЧНА ДІЯЛЬНІСТЬ ПАТРІАРХА ЙОСИФА СЛІПОГО

Сучасні соціально-культурні процеси як могутній фактор у розв'язанні глобальних проблем нашого суспільства детермінують пошук нових джерел формування морального потенціалу майбутнього покоління. Звернення до релігії, як скарбниці духовної культури людства й оберегу національної самобутності українського народу, в теперішніх умовах переоцінки вартостей і трансформації ієрархії цінностей є логічним і закономірним явищем. Ці факти і задекларована у Конституції України стаття про свободу совісті є характерними ознаками процесу формування в суспільстві цивілізованого ставлення до релігії. Вважаємо, що сьогодні варто було б переглянути й реанімувати події минулого, окреслити в їхньому змісті проблеми, які щоразу набувають актуальності в новому тисячолітті, особливо в умовах інтегрування України в європейський освітній простір. Яскравою сторінкою в історії національної педагогіки, яка, однак, на сьогодні майже не включена в процес розвитку педагогічної думки, є теоретико-педагогічна та просвітницька діяльність патріарха Української Греко-Католицької Церкви, вченого-богослова, галицького педагога Йосифа Сліпого. Необхідність повернення до його науково-педагогічної спадщини зумовлена також пошуками нової парадигми освіти, які вимагають глибокого аналізу наявних моделей педагогічних систем за критеріями гуманізму. Отже, актуальність розв'язання теоретико-методологічних і методичних проблем християнської педагогіки і релігійно-морального виховання учнівської молоді, нагальна потреба у зміні традиційних підходів до організації навчально-виховного процесу, а також гостра необхідність у наданні йому системного, особистісно орієнтованого гуманістичного спрямування зумовили вибір теми статті.

Витоки означеної проблеми, а зокрема діяльність греко-католицької Церкви та її впливу на розв'язання завдань релігійно-морального виховання молоді розглядали І. Бойко, О. Гринів, М. Ваврик, А. Васьків, А. Великий, Ю. Волошин, В. Мокрий, С. Мудрий, І. Нагаєвський, А. Сапеляк, М. Стахів, Ю. Федорів, С. Цьорох; педагогічна спадщина представників українського духовенства, в якій аналізувалися концептуальні засади релігійно-морального виховання

(І. Бартошевський, Г. Костельник, Ю. Дзерович, М. Конрад, О. Лещук, І. Назарко, Й. Осташевський, І. Ортинський, А. Шептицький); праці сучасних дослідників з питань становлення і розвитку національного шкільництва Галичини ХХ століття (В. Верига, В. Галузинський, М. Євтух, В. Кемінь, В. Майборода, Б. Ступарик, О. Сухомлинська, Г. Філіпчук, М. Ярмаченко та інші).

На переконання вище перерахованих дослідників історії національної Церкви, постать патріарха Української Греко-Католицької Церкви Йосифа Сліпого має загальнонаціональне значення. Його життєвий та творчий шлях невіддільний від історії Церкви й власного народу, оскільки він став своєрідним символом української духовності, взірцем патріотизму та любові до Батьківщини й ісповідником за Христа й Україну. На думку кардинала Мирослава Івана Любачівського: “Він справжній пастир і пророк, зісланий Богом, щоб вказати нам правдивий шлях до духа Української Церкви” [1, 12].

Як стверджують історичні джерела, Їх Блаженство Патріарх Йосиф народився 17-го лютого 1892 року в селі Заздрість Тербовлянського району Тернопільської області в сім’ї Івана Коберницького-Сліпого й Анастасії Дичковської [2, 214]. Закінчивши початкову освіту, в 1911 році Й. Сліпий закінчив із відзнакою Тернопільську гімназію і міг вільно продовжувати своє навчання у будь-якій галузі гуманітарної освіти. Все ж, покликанням майбутнього Патріарха було богослов’я. І восени того ж 1911 року Й. Сліпий поступив на вищі теологічні студії у Духовну семінарію у Львові [3, 320]. Саме тут відбулася зустріч юнака з митрополитом Андреем Шептицьким, який відіграв важливу роль в подальшій долі Глави Української Греко-Католицької Церкви. Вже на початку 1912 року Йосиф Сліпий продовжив свою освіту в Інсбруці (Австрія) в богословській колегії “Канізіанум”. Саме там, ще навчаючись, майбутній кардинал публікує свої перші наукові праці. Його наукові інтереси були досить широкими: вони торкалися історії Церкви, догматики, канонічного права. В Інсбурці Йосиф Сліпий здобув ступінь доктора богословських наук на підставі праці “Наука візантійського патріарха Фотія про Пресв. Трійцю”. Молодий український вчений-богослов отримав не тільки схвальні відгуки про неї, а й визнання в науково-богословському світі [4, 1403]. У 1920-1922 рр. о. Йосиф (висвячений на священника А. Шептицьким у 1917 році – авт.) продовжив студії в Римі. Теології догматики він навчався в університетах Григоріанум та Анджелікум і в орієнтальному інституті в Римі. Після написання праці латинською мовою одержав у Григоріанському університеті ступінь “магістр агрегатус” (“приватний доцент”). Під час студій Йосиф Сліпий не обмежував себе виключно теологією, він удосконалював свої знання з класичних мов, рівночасно вивчав сучасні світові мови – німецьку, французьку, італійську, російську та англійську. Таку солідну підготовку вважав необхідною для того, щоб бути якнайбільше потрібним Церкві,

особливо у підготовці освічених кандидатів на священників та у розвитку української богословської науки [5, 133]. Влітку 1922 року 30-літній доктор теології повернувся до Львова і став професором Духовної семінарії, упродовж перших 3-х років викладаючи курс догматики. Молодий вчений-теолог активно працював у богословському навчальному закладі, намагаючись залучити до наукових розвідок і досліджень якнайбільше своїх вихованців. Наприкінці 1923 року разом з іншими викладачами, під керівництвом ректора семінарії о. доктора Галуцинського, Й. Сліпий став засновником Богословського наукового товариства (далі – БНТ. – авт.). У 1923 році почав виходити друкований орган БНТ – журнал “Богослов’я”, а його редагування було доручено о. доктору Й. Сліпому [6, 197]. Безперечно, організація діяльності БНТ, редагування “Богослов’я” та наукова праця професора в духовній семінарії стали головною справою о. Йосифа і сприяла значною мірою розвитку богословської науки серед греко-католицького духовенства. Також о. доктор Й. Сліпий заснував при БНТ бібліотеку й музей, що розрослися у велику інституцію з цінними духовними й культурними скарбами українського народу. У цей період Їх Блаженство організував потужну видавничу справу, наслідком якої стали журнали “Дзвони”, “Нива”, газета “Мета”, видання “Аскетична бібліотека” тощо. З цих видань могли черпати інформацію як українські католики, так і православні з метою поглиблення своїх знань про українську національну культуру, історію, духовність рідного народу. В 1926 році 34-літній професор догматики о. доктор Йосиф Сліпий став ректором Львівської духовної семінарії. Водночас митрополит Андрей Шептицький призначив його деканом богословського факультету. Однак новому ректору семінарії о. Й. Сліпому дісталася складна спадщина: лихоліття Першої світової війни і післявоєнні незгоди залишили свій слід. Виходячи з наявної обстановки, новий ректор звернув увагу на необхідність посилення дисципліни та розвиток духовного життя. Він особисто розробив “Правила духовної семінарії”. Вони регулювали різні сторони життя кандидата на священника, який за правилами семінарії мав “виробити й розвинути в собі чесноти і здобути звання, яких вимагає високий святий духовний стан” [2, 216]. Крім духовного формування, яке стояло на першому місці, ректор дбав про те, щоб студенти були підготовлені вже в семінарії до громадсько-культурної праці. Для цього при семінарії існувала читальня, яка мала добру бібліотеку. Богословська, суспільно-політична, культурно-освітня, літературна, музично-драматична та економічно-господарська секції постійно проводили збори з представленням рефератів самих студентів, професорів чи запрошених фахівців із-за кордону. До роботи зі студентами ректор Йосиф Сліпий постійно залучав найкращі наукові сили українського народу. Так, зокрема, серед них були історик І. Крип’якевич, мистецтвознавець В. Залозецький, археолог Я. Пастернак, антрополог

І. Раковський, музикознавець Б. Кудрик та інші [3, 322]. Без сумніву, саме завдяки подвижницькій праці викладачів-теологів ця інституція стала справжньою кузнею молоді української церковної та світської еліти і палким вогнищем українського релігійного й національного життя.

У 1926 році о. доктор Й. Сліпий почав проводити роботу з реорганізації Духовної Семінарії в Академію – вищу духовну школу університетського типу. Керуючись інформацією отця доктора М. Марусина можна стверджувати, що в кількох закордонних поїздках Й. Сліпий ознайомився із системою освіти в західних католицьких університетах, і, перейнявши кращий досвід вищих богословських шкіл Європи, склав Статути Духовної Академії, яка б у майбутньому функціонувала в Львові. 22 лютого 1928 року митрополит А. Шептицький затвердив Статут академії, а о. доктора Йосифа Сліпого ректором [7, 50].

За десять років Богословська академія, цей єдиний вищий український духовний заклад у Галичині, досягла рівня найкращих теологічних факультетів Європи. За цей період вона мала 2751 студента, в тому числі 415 абсолювентів. Серед наукового персоналу академії було 14 професорів, 6 доцентів, і їх 18 заступників. Тут працювало 10 семінарів – догматичний, біблійний, правничий, історії Української Церкви, гомілетичний, катехитичний, історії України, мистецтва, соціології і церковнослов'янської мови [2, 217]. Про популярність академії можна говорити на основі географії її слухачів. Разом із студентами з Галичини в академії навчалися вихідці з Болгарії, Чехословаччини, Румунії, Югославії. Цікаво, що серед слухачів навіть були православні з Волині та Холмщини [8, 32]. Заслугою о. доктора Йосифа як ректора Богословської академії було те, що він вимагав від професорів складання підручників із предметів, які вони викладали студентам. У результаті цього вийшло декілька підручників високого наукового рівня, які ректор видав у серії “Праці греко-католицької Академії”, зокрема біблійна Германевтика, Патрологія, Катехитика, Догматика нез'єданого Сходу, Церконо-Слов'янська граматики. Як ректор Йосиф Сліпий плекав заповітну мрію про перетворення академії в український католицький університет. Першим кроком до цього мала б стати організація правничого факультету. Проте ця мрія не здійснилася, оскільки на перешкоді стала Друга світова війна та більшовицька окупація західноукраїнських земель.

Вороже ставлення радянської влади до Церкви, руйнування будівель Духовної Семінарії, втрата бібліотеки, розпуск слухачів та викладачів Богословської Академії не зламали завзяття та наполегливість ректора Й. Сліпого. Вже під час німецької окупації архієпископ Йосиф почав організовувати роботу з налагодження нормальної діяльності Семінарії. На його думку, “... коли збережемо віру, здобудемо високе знання, збережемо чисту душу з чистим характером, тоді

будемо спокійні за таку молодь, бо ж вона майбутнє народу і повинна незабаром перебрати його провід” [9, 38]. Також у цей період була створена наукова комісія для перекладу Літургії українською мовою. В складі комісії були видатні богослови, світські мовознавці. Її очолював Кир Йосиф. Хоча весною 1944 року переклад був готовий, але другий прихід Радянської Армії до Львова перешкодив появі цієї праці друком. У липні 1944 року частини Радянської армії звільнили територію Галичини від німецько-фашистських військ. Для УГКЦеркви настали найтяжчі часи. 1 листопада 1944 року помер митрополит Андрей Шептицький, і Йосиф Сліпий очолив УГКЦеркву [10, 10]. Новий владика Церкви одразу приступив до виконання своїх обов’язків. Однак, невдовзі митрополитові Йосифі радянські органи влади поставили вимогу: розірвати зв’язки з Римом і підпорядкуватися московському патріархові.

11 квітня 1945 року радянські каральні органи приступили до планової розправи над віруючими УГКЦеркви і її духовенством. Після обшуку в церкві св. Юра і митрополичій палаті НКВС арештувало митрополита Йосифа Сліпого, єпископів М. Чернецького, М. Будку і П. Вергуна. Незважаючи на суворі таборові умови митрополит не припиняв навчання священнослужителів УГКЦ, що перебували з ним в ув’язненні. Він читав богословські лекції і навіть влаштував “конференції” з догматичних та душпастирських тем [11, 73].

Зрозуміло, що перебування в концтаборах митрополита УГКЦ Й. Сліпого – відомого в католицькому світі вченого-теолога і церковного діяча – почало набувати небажаного для СРСР розголосу за кордоном. Все більш поширеним став рух світової громадськості за дотриманням прав і свобод людини, за звільнення політичних в’язнів. Результатом цієї акції стало звільнення із радянських концтаборів і приїзд до Риму глави УГКЦ митрополита Й. Сліпого.

Як свідчить аналіз статей релігійного змісту, у Римі митрополит УГКЦ одразу повернувся до активного церковного та громадського життя. Він відновив свою діяльність як глави УГКЦ, так і як теолог-науковець, вихователь і педагог молодого покоління служителів Церкви. Отець Й. Сліпий наполегливо працює, виконуючи тисячі різноманітних справ, відкриває Богослужіння, св. Літургії. На запрошення місцевих священників відвідував різні міста Європи. Відомо, що 23 грудня 1963 року папа Павло VI надав архієпископові Й. Сліпому, митрополитові Києво-Галицькому права Верховного Архієпископа [2, 220]. Українські католики отримали в церковній галузі свого життя широке національне самоуправління. Всю діяльність Української Греко-Католицької Церкви став очолювати Верховний Архієпископ як найвищий керманіч своєї Церкви. Того ж дня Секретаріат Ватиканської держави повідомив Верховного Львівського Архієпископа, що папа Павло VI іменував його членом Священної Конгрегації для Східних Церков, членами якої були лише кардинали, а потім і патріархи. 5 березня 1964 року папа

Павло VI надав Блаженнішому окремою булавою титул Св. Анастасія міста Риму, яким столиця Католицької Церкви нагороджує лише найвизначніших осіб, які входили у Сенат Римської Церкви. У листопаді того ж року Архієпископ Й. Сліпий став членом Папської Комісії для кодексу канонічного права [5, 136]. 2 січня 1965 року в канцелярії папи Павла VI було офіційно повідомлено про обрання Й. Сліпого Кардиналом. В історії УГКЦ це був четвертий митрополит, який одержав таку гідність. У 1975 році кардинал Й. Сліпий прийняв титул Києво-Галицького патріарха. У 1965 році його обрали дійсним членом Тіберіанської академії в Римі, призначили членом Понтифікальної комісії для перевірки Кодексу канонічного права.

На думку отця І. Дацька, при всій багатогранній просвітительській діяльності патріарха Йосифа в Римі, ділянка, в якій він проявив себе як визначний науковець – це була його праця в Міжпархіальній Літургійній Комісії, в якій він невтомно працював упродовж 18 років (1964 по 1982 рр.) [12, 81]. Й. Сліпий усвідомлював той факт, що літургійна мова – це офіційна мова Церкви. Він чудово розумів, що літургійні книги є джерелом і нормою літургійно-обрядової практики кожної помісної Церкви і відчував необхідність оновлення літургійного життя української Церкви. Варто зазначити, що за час перебування Патріарха Йосифа в Римі вийшли друком наступні праці “Євангелія на неділі, празники і різні потреби” (Рим, 1967 р.), “Священної і Божественної Літургії во святих отця нашого Йоана Золотоустого” (Рим, 1968 р.), три видання молитовника “Господи, до Тебе возношу душу мою” (1966, 1971 і 1984 рр.), “Малий требник” (1973 р.) та багато інших [12, 86]. Безперечно, свою любов до наукових занять Патріарх Йосиф виявив уже від самого початку прибуття до Риму, однак головним зусиллям в цьому напрямі було заснування ним Українського Католицького Університету в 1963 році. Новий навчальний заклад розмістився у новозбудованому приміщенні в Римі. Положення і правила діяльності Університету перейняли традиції Статутів колишньої Богословської Академії у Львові. Й. Сліпий активізував діяльність Українського Богословського товариства, розпочав велику видавничу діяльність Української Католицької Церкви, відновив видання “Богословії”. Разом із тим, Й. Сліпий дбав про об’єднання Українських Церков. Питання церковної єдності з позиції становлення українського патріархату були в центрі науково-дослідної спадщини Йосифа Сліпого. Саме основна проблема, яка стояла на перешкоді діяльності УКЦеркви полягала, на думку Й. Сліпого, “ в браку єдності між нашими владиками щодо питання Патріархату нашої Церкви” [13, 20].

Патріарх і Кардинал Йосиф Сліпий помер 7 вересня 1984 року на 92 році життя. У похороні глави УГКЦеркви 13 вересня 1984 року взяли участь 16

Кардиналів, 14 українських католицьких владик, понад 100 священників і понад 2000 вірних української греко-католицької Церкви з усього світу [14, 185].

Таким чином, постать патріарха Й. Сліпого як глави Української Греко-Католицької Церкви має загальнонаціональне значення, оскільки він став своєрідним символом української духовності, взірцем патріотизму та любові до Батьківщини й Христа. Його заслуги в історії Церкви, а зокрема в її освітньо-виховній діяльності, більш ніж вагомі. Й. Сліпий назавжди залишиться в педагогічній науці як теоретик і організатор національної системи освіти. На обґрунтованих вченим-теологом теоретико-методологічних засадах релігійно-морального виховання базувалася практика освітньо-виховної роботи очолюваних ним духовної семінарії, Богословської Академії, Українського Католицького університету ім. Св. Климентія Папи, Українського Богословського Наукового Товариства. Відбуваючи пастирські подорожі по всіх українських поселеннях світу з метою об'єднання вірних та створення осередків української культури, освіти та науки, патріарх Й. Сліпий представляв українську Церкву на міжнародній арені, на різного рівня науково-освітніх конференціях, культурних заходах, духовних з'їздах, соціально-політичних форумах. Отже, звернення до просвітительської і науково-педагогічної діяльності Й. Сліпого допоможе у з'ясуванні суті процесів гуманізації і демократизації освіти України.

Дослідження не вичерпує усіх проблем, пов'язаних з науково-педагогічною діяльністю патріарха Йосифа Сліпого. Перспективними напрямками подальшого дослідження вважаємо: наповнення змісту підготовки майбутніх учителів здобутками теорії й практики релігійно-морального виховання шкільної молоді; реалізація ідеї національного виховання, єдність загальнолюдських і національних моральних цінностей у змісті виховання; створення Церквою власної приватної національної освітньо-виховної системи, одним із напрямків функціонування якої стала б підтримка і розвиток обдарованої молоді тощо.

ЛІТЕРАТУРА

1. Любачівський І. Евлогія кардиналові Й. Сліпому // Патріархат – Нью-Йорк, 1984. Ч. 10. С. 10-12.
2. Петрів І. За душу дитини. – Накл: Укр. вид. у Бельгії: К. Мулькевич – Малін, 1949. 40 с.
3. Бармак М. Йосиф Сліпий – шлях богослова, науковця, педагога // Наукові записки ТДПУ ім. В. Гнатюка. Серія: Історія. Випуск. 7. Тернопіль, 1998. С. 318-337.
4. Під відгомін 60-річчя священничих рукоположень // Визвольний шлях – Лондон, 1977. КН. 12. С. 1402-1408.

5. Дмитрів І. В дев'ятдесятиліття патріарха Йосифа І // Визвольний шлях – Лондон, 1982. КН. 2. С. 132-138.
6. Тхоржевська Т. Д., Мицишин І. Я., Щербяк Ю. А. Теоретико-методичні основи християнської педагогіки. Історико-педагогічний аспект. Монографія. Тернопіль, “Підручники і посібники”, 2002. 479 с.
7. Марусин М. Погляд на виховання кандидатів духовного стану на Україні – Рим, 1964. 55 с.
8. “Інтерпіддо пасторі” // Патріархат. Нью-Йорк, 1984. Ч. 10. С. 28-32.
9. Завадович Р. Його Блаженство патріарх Йосиф громадянин і патріот // Церковний Календар альманах на 1976 рік. Чикаго, 1976. С. 33-39.
10. Гринів О. Йосиф Сліпий як історик, філософ, педагог. Львів, 1994. Видавництво оо. Василіан “Місіонер”. 158 с.
11. Сердюк Н. Катакомбна церква в дії // Патріарх Йосиф Сліпий як визначний український ієрарх, науковець та патріот. Матеріали Міжнародної наукової конференції (20 вересня 2002 р.) Київ, 2003. С. 65-77.
12. Дацько І. Римський період наукової діяльності Патріарха Йосифа // Патріарх Йосиф Сліпий як визначний український ієрарх, науковець та патріот. Матеріали Міжнародної наукової конференції (20 вересня 2002 р., Київ). Київ, 2002. С. 78-89.
13. Качмар В. “Патріарх Йосиф”. Обновник української католицької церкви. Чикаго, 1976. 32 с.
14. Кардаш П. Українці в світі – Київ – Мельборн, 1995. “Фортуна” 23 с.